

SZEMLE

JOHANN CHRISTOPH ALLMAYER-BECK

DER STUMME REITER

Erzherzog Albrecht. Der Feldherr „Gesamtösterreichs“

(Styria Verlag, Graz-Wien-Köln, 1997. 381 o., 3 t.)

Az osztrák hadtörténészek nagy öregje, a nyolcvanadik életévéhez közeledő Johann Christoph Allmayer-Beck báró, volt hivatásos tiszt és hadilevéltáros, majd udvari tanácsosként előbb a Hadtudományi Intézet, később a Hadseregmuzeum igazgatója, az Osztrák Hadtörténészek Nemzeti Bizottságának ma is aktív elnöke, saját szavaival a témával való „35 éves vívódás” és „az utolsó öt év intenzív munkája” után végre megjelentette oly nagyon várt életrajzát arról az Albert főhercegről (1817-1895), akinek történelmi távlatú értékelése a korábbi életrajzok ellenére máig váratott magára, és aki még valóban „az összbirodalom hadvezére” volt, ahogyan az alcím mondja.

Az aprólékosan leíró-elemző, huszonegy egységre osztottan tárgyalt és rendkívüli gondossággal 1640 lábjegyzettel ellátott életrajz tartalmi ismertetése lehetetlen egy recenzió keretei között. Ehelyett már bevezetőben hangsúlyozandó, hogy a szerző a máig vitatott életművel kapcsolatosan sem emlékművet, sem leleplező művet nem kívánt alkotni, csupán arra törekedett, hogy megértesse e nagy katonagyéniség tetteit és azok mozgató rugóit. Más szavakkal: a források alapján kívánta megszólaltani Caspar Ritter von Zumbusch alkotását, a bécsi Albertina előtt mintegy díszszemlét felvezető „néma lovast.”

Élete alkonyán a kötet hőse azt írta „Vallomásaiban,” hogy „gyermekkorától katonának szánták,” és ő maga is „ezért a pályáért lelkesedett,” hiszen „tisztá katonacsaládban nőtt fel.” Mária Terézia dédunokája annak a Károly főhercegnek (1771-1847) a fiaként látta meg a napvilágot, aki főparancsnokként és a Császári-királyi Udvari Haditanács elnökeként Napoleon

méltó ellenfele volt. Életének első szakaszában apjánál generációval fiatalabb édesanyja, Nassau-Weilburgi Henriette hercegnő nevelte hat testvérével együtt a birodalmi székesfővárosban, a császári-királyi udvar közelében. Csak miután egy járvány 1829-ben magával ragadta az édesanyját, vált egyértelművé, hogy a megözvegyült családfő Albert főherceg és három öccse számára a katonai pálya mellett döntött: nevelőként mindegyik mellé tisztelet állított. Egyúttal a még gyermek Albertet a 44. gyalogezred tulajdonosvezetésévé nevezte ki. Ez a középiskolai és a katonai ismeretek egyidejű elsajátításának kötelezettségét jelentette.

A tanulás időszaka 1837-ben ért véget: tényleges szolgálatát Grácban, a 13. gyalogezred másodezredesként kezdte meg a későbbi neves hadvezér. A továbbiakban – a 2. sivalzsér- és a 4. tüzérezred törzsében – megismerkedett a lovas- és tüzérszti szolgálat sajátosságaival is. 1839-től a Pozsony vármegyében telepített 4. vértesezrednél szolgált, amelynek, külföldi utazásait követően, a vezényletét is átvehette. A következő évi gyakorlaton való helytállása vezérőrnagyi és dandárparancsnoki kinevezését eredményezte. Ezzel a magyar lakossággal való rövid érintkezésnek vége is szakadt, a katonai pálya itáliai gyakorlattal, majd stájerországi beosztással folytatódott. Legközelebb 1842-ben nyílt módja Albert főhercegnek, hogy magyarokkal is kapcsolatba kerüljön, amikor látogatást tett apja Bélye székhelyű birtokán a Dráva torkolatánál és a környező vidékeken. A következő évben, már morvaországi és sziléziai helyettes vezénylő tábornokként, Brünnben folytatta szolgálatát, 1844-ben pedig az alsó- és felső-ausztriai, valamint a

salzburgi területeken elhelyezett alakulatok vezénylő tábornokaként egyenesen Bécsbe helyezték át.

Az 1848-as márciusi forradalmat ő igyekezett leszerelni; 13-án csupán két tiszt kíséretében jelent meg a tömeg előtt, csapatai azonban, parancsa nélkül, tüzelni kezdtek, őt pedig kőzáporral üdvözölte a sokaság. Ezért már 15-én szabadságotlatta magát, 27-én pedig hivatalosan is kérte felmentését beosztásából. Április 25-től az itáliai Habsburg-hadsereg törzsében, Radetzky tábornagy mellett, beosztás nélkül folytatta szolgálatát és néhány nap múlva Verona térségében átesett a tűzkeresztségen. Miután decemberben egy itáliai hadosztályparancsnokság megüresedett, abba nevezte ki az újonnan trónra lépett I. Ferenc József. 1849-ben már e beosztásban vett részt a forradalmi hadak elleni hadműveletekben. Alárendelt csapatai sikereinek, főleg a Benedek Lajos ezredes vezényelte 33. magyar gyalogezred hőstetteinek eredményeként a magyar ezredet követően Albert főherceg is elnyerte a Katonai Mária Terézia Rendet.

A forradalmak leverését követően a Csehországban újonnan felállított 3. (megfigyelő) hadtest parancsnoki beosztásába helyezte I. Ferenc József Albert főherceget, majd Mainz erődítményének kormányzójává is megtette, melynek egy porosz tábornok volt a parancsnoka, így ketten álltak a német szövetségbeli Hessen-Darmstadti Nagyhercegség területén levő, központilag igazgatott erődítmény élén. Méltóságával együtt rangfokozatában is emelkedett a főherceg, előbb altábornaggyá, majd 1850-ben immár lovassági tábornokká nevezte ki az uralkodó. Még 1850-ben, bizalma jeléül, mainzi kormányzói és hadtestparancsnoki beosztása meghagyása mellett, csehországi hadparancsnokká is megtette.

1851. szeptember 12-vel Albert főherceg további pályafutása összekapcsolódott a magyarsággal, uralkodója ugyanis, vonakodása ellenére, nem csak a III. hadsereg parancsnokává, hanem – az Erdély, Horvát-Szlavónország, az újonnan létrehozott Szerb Vajdaság és Temesi Bánság, valamint a Katonai Határőrvidék nélküli – Magyarország katonai és polgári kormányzójává is kinevezte. Így az önkényuralom első számú eszközévé lépett elő és átvette a hírhedt Haynau báró tábornagy szerepét.

Származása alapján, de buzgalma elismeréseként is, „a nagyon is a katonasághoz ragaszkodó” lovassági tábornok (a császár főhadsegéde, Grünne gróf megfogalmazása) így került uralkodója akaratából máról-holnapra a magyarok közé és költözött be a budai Sándor-palotába – Allmayer-Beck szavaival „a Bach-rendszer hajójának oromdíszenél nem sokkal többként”. Az e funkciójával szembeni vonakodását leginkább az a tény igazolja, hogy a Bach belügyminiszter által beosztásából Bécsbe rendelt Geringer Károly báró helytartót nem engedte távozni: „arra szorított, ami számára a legkedvesebb volt, hogy átvegye a hadseregparancsnokságot és Geringerrel közölje, nem szándékozik az országot megszemlélni, és a polgári ügyekre bármilyen befolyást is gyakorolni.” Első szemleútját követően kétségbeesetten írta Kempen báró altábornagynak, a csendőrség felügyelőjének és bécsi hadparancsnoknak, hogy „ megcsókolná a császár lábát, ha felmentve láthatná magát attól, hogy az országot rendbehozza”. E kezdetet megismerve különösen figyelemre méltó közel kilenc évig tartó magyarországi ténykedése történetének aprólékos bemutatása.

Ennek felidézése helyett a recenzens azzal folytatja az életpálya főbb eseményeinek felvillantását, hogy 1854-ben lejárt ötéves mainzi kormányzói megbízatása, mellyel különben nem sokat foglalkozott: a katonai ügyekbe menekült. Már az előző évtől kezdve erre módja is nyílt, hiszen a továbbra is a parancsnoksága alatt állt III. hadsereg egyes kötelékei Erdélyben, egy másik katonai és polgári kormányzó fennhatósága alatti területeken állomásoztak, a krími háború kitérésekor viszont, a mozgósítással egyidőben, az önálló kormányzóságot képező Szerb Vajdaság és Temesi Bánság területén elhelyezett hadtest is az ő alárendeltségébe került. A mozgósított erők főparancsnokaként főhadiszállását sietve Nagyszébenben ültette fel, s végre fellélegezhetett, hogy immár katonai kötelességeit tekintheti elsődlegesnek. Így volt ez 1855 derekáig, amikor vissza kellett térnie Budára. Akkor, megrendült egészségi állapotára hivatkozva, másfél éves szabadságra Itáliába távozott. 1856 januárjától beosztásának hivatalos megnevezése az uralkodó akaratából „a III.

hadsereg parancsnoka, magyarországi főkörmányzó és vezénylő tábornok” formára változott, tehát még mindig a saját kezében egyesítette a legfőbb katonai, közigazgatási, rendőri és igazságügyi hatásköröket, ám hatalmát Grünne főhadsegéd szerint „a magyar kormányzóság egyenjogúsítása” érdekében igyekezett hasznosítani. Főkörmányzói megbízását csak kötelességből teljesítette; Kempen báró altábornagy, a Legfőbb Rendőrhatalóság vezetője naplóbejegyzése szerint Albert főherceg minden nehézséget csak Bécsben keresett, és azokat túlbecsülte, miközben a magyarországiakat nagyon enyhén ítélte meg.

Nem meglepő, hogy ilyen körülmények között 1858 tavaszán megkísérelt lemondani főkörmányzói méltóságáról. Ha ez nem is sikerült, az itáliai háború előkészületeivel kapcsolatosan a következő évben, diplomáciai megbízatással, Berlinbe távozhatott. Onnan visszatérve, nagy csalódására, a hadrakelő hadseregbe nem nyert ugyan beosztást, de legalább áttelepülhetett Bécsbe, ahol „a déli hadszíntérhez nem tartozó tartományi hadparancsnokságok” élére állították, vagyis mai kifejezéssel: a tartalékhadereg parancsnoki beosztásába helyezték. Eközben azonban továbbra is megtartotta korábbi beosztásait és tisztségeit, még a vesztes háborút követően is, csak ezúttal a szükséges átszervezési feladatok élén tevékenykedett. 1859 végén diplomáciai megbízatással Varsóban járt. A kormányváltást követő politikai irányváltásra tekintettel 1860. március 22-én újlag lemondott magyarországi főkörmányzóságáról, ezúttal politikai indíttatásból: szigorúan centralista aulikusként nem értett egyet a bekövetkezett fejleményekkel. Így most már elnyerte I. Ferenc Józseftől a régen vágyott felmentést. Hamarosan azonban, miként a többi, a III. hadsereget is feloszlatta az uralkodó, így hadseregparancsnoki beosztását is elvesztette.

További életútja Itáliában folytatódott, ahol a 8. hadtest parancsnoka lett. A hadtest feloszlásával egy időben, 1863-ban tábornaggyá léptette elő az uralkodó, de beosztás nélkül, rendelkezési állományban hagyta. Az 1864-es dán háborút így előbb Bécsből szemlélhette, majd diplomáciai küldetést teljesített Münchenben, azután újra az udvarban tett eleget alkalmi uralkodói megbízatásoknak, ám a birodalom belső

átalakításának előkészületeibe nem vonták be. Az 1866-os háborúban viszont átvehette az itáliai, a „déli” hadsereg parancsnokságát: az addigi hadseregparancsnokot, Benedek Lajos báró tábornagyot ugyanis az „északi” , poroszok ellen vonuló hadsereg élére állította a császár. A könniggrázi vereséget követően azután a teljes hadbaszállt haderő parancsnokságával bízta meg I. Ferenc József Albert főherceget, a custozzai győzőt, de babérok aratására már nem nyílt módja. Az előzetes békekötéssel egyidőben az uralkodó, hadsereg-főparancsnokként, a legmagasabb katonai beosztásba helyezte a tábornagyot, aki a kiegyezés idején, a politikai tárgyalásoktól távol maradva, régi kedvenc gondolatának, a Lajta-menti királyhidai nagy gyakorlótábor létesítésének szentelte idejét és energiáját. Ezt tette beosztásának 1868 januári megszüntetéséig, illetve az újonnan létrehozott hadsereg-főfelügyelői beosztásba helyezéséig, azután pedig minden törekvése a haderő egységének biztosítására irányult. 1870-ban diplomáciai utazást tett Franciaországban, majd a francia-porosz háborút követően 1874-ben Oroszországban. 1895-ben bekövetkezett haláláig az uralkodó mellett a hadügyek legbefolyásosabb irányító egyénisége és a birodalmi eszme egyik utolsó képviselője maradt.

A fentiekből következik, hogy ez az eddigi legalaposabb, legrészletesebb és leghitelesebb életrajz nem csak Albert főherceg életének a recenzens által itt nem említett számos egyéb momentumára vonatkozóan tartalmaz új ismereteket. Ennél még sokkal fontosabb, hogy Johann Christoph Allmayer-Beck az életrajzban számos politika- és hadtörténeti kérdést világít meg új források bevonásával, hitelesebben, mint ahogyan eddig azokat ismerhettük. Még ezen is túllépve, a főherceg-tábornagy életútját tárgyaló eddigi teljes irodalom állandó figyelembevételével számos korábbi állítást is helyesbít és kiegészít. Végül, azokat a mellékszálakat tekintve, amelyek követésére ezúttal nem nyílhatott módja, megadja a még feltárandó forrásegyütteseket és útmutatást nyújt a jövőben kutatóknak. Művéhez irodalomjegyzék, személynévmutató és három származási tábla csatlakozik, a mondanivalót huszonnyolc színes és fekete-fehér szövegek közötti táblakép illusztrálja. Ha

sokáig kellett is várnia a szakközönségnek erre az életrajzra, hangsúlyoznunk kell, hogy megérte. Olyan művet vehet a kezébe az olvasó, amely tartalmilag, szerkezetileg és nyelviileg egyaránt szellemi élvezetet jelent és amelyet letéve csak az lehet az érzésünk, hogy a szerző tökéletesen megoldotta a maga elé tűzött feladatot: hitelesen ábrázolta a múlt század második fele jeles katonae gyéniségének és hadvezérének tetteit és tettei mozgató rugóit, szándékait és a megvalósítás lehetőségeit; a vezető katonai

beosztás és az uralkodóházhoz való tartozás között feszülő kettősség egymást erősítő és egymást kioltó hatását. Ezáltal pontosan kijelölte egy eddig vitatott történelmi személyiség helyét annak változó korában és az utókor megítélésében egyaránt. Amikor üdvözljük e nagyszabású vállalkozást, példaként is állítjuk a hazai életrajzírók elé, egyúttal várjuk mielőbbi magyar kiadását.

Zachar József

TILKOVSKY LÓRÁNT

NÉMET NEMZETISÉG - MAGYAR HAZAFISÁG

Tanulmányok a magyarországi németiség történetéből

(Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs, 1997. 261 o.)

Hosszú és eredményes történészi pálya eredménye Tilkovszky Lórántnak a magyarországi németiség történetét bemutató kítúnó tanulmánykötete. A szerző, a téma kiváló ismerője és krónikása, nem csak nagy szakmai felkészültséggel, de mély empátiával is vázolja a német népcsoportnak betelepülésétől a közelmúltig terjedő, századunkban rögzőssé váló útját. A tőle megszokott tárgyilagossággal vizsgálja a magyarországi németiségek között jelentős súlyt képező németiség történetét. Tanulmányaiban sorra veszi és elemzi a magyar-német együttélés régebbi és újabb keletű alapvető problémáit, szándéka szerint tükröt tart magyarok és németek elé, ami segíthet feloldani a kölcsönös és őszinte közeledés még meglévő akadályait. Szembeszáll máig is fellelhető hamis nézetekkel, melyek a svábokban a magyarsággal ellenséges, a magyarok életterét és boldogulását immár évszázadok óta veszélyeztető, a háború alatt pedig, a nemzetiszocializmus ötödik hadoszlopaként, egyenesen nemzeti létének megsemmisítésére törekvő népcsoportot láttak. Vitába száll ezzel a – többek között Szabó Dezső által is megfogalmazott, de a Volksbund vezetőségének agresszív, a birodalmi érdekeket kendőzetlenül érvényre juttatni

akaró tevékenysége nyomán széles körben megerősödött, kormányzati köröktől és a baloldali erők háború alatti gondolkodásától sem távol álló – nézettel.

Egyet kell értenünk a szerzővel abban, hogy a negatív jelenségek ellenére nem elsősorban a magyarországi németek szerepén keresztül valósult meg a náci behatolás, nagyobb súllyal váltak annak előidézőjévé a magyar szélsőjobboldal reprezentánsai, de a kormánypárt jobboldalának Berlinből támogatott politikusai is. Tilkovszky joggal utasítja el továbbá a kollektív felelősségre vonás elvének alkalmazását is. A második világháborús szerepük miatt a németekkel szemben kialakult általános ellenszenv, valamint a Volksbund tevékenységének nyomán bekövetkező németellenesség talaján kialakult kollektív számonkérés a magyarországi svábokat sem kímélte. Holott a német népcsoport egésze sohasem azonosult a Volksbunnal, annak egyre agresszívabbá váló vezetőivel. Jelentős részük nem kívánta betölteni a birodalmi kormány és a náci párt által nekik szánt szerepet, félt a Hitler tervei között szereplő kitelepítéstől, nem az elkülönülés, hanem a magyarsággal való együttélés híve volt. A háborús események nyomán egyre kevesebben csatlakoztak a Volksbundhoz, igyekeztek távol maradni, sőt